

Мирјана Маринковић
Филолошки факултет БЕОГРАД

**СРПСКИ ЈЕЗИК У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ – ПРИМЕР
ЧЕТВОРОЈЕЗИЧНОГ УЦБЕНИКА ЗА УЧЕЊЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ИЗ
БИБЛИОТЕКЕ СУЛТАНА МАХМУДА I**

АПСТРАКТ

У Библиотеци цамије Сулејманија у Истанбулу чувају се два примерка четворојезичног уцбеника за учење страних језика – арапског, персијског, грчког и српског, који потиче из 15/16. века. Првобитно се налазио у личној библиотеци султана Махмуда I (1730-1754), који ју је претворио у личну задужбину (вакуф), а затим у библиотеци цамије Аја Софија, где је чуван до 1969. године под бројевима 4749 и 4750. Реч је о најстаријем познатом извору на арапском писму за изучавање историје српског језика, који се може сврстати у тзв. алхамијадо књижевност.

У раду је дата ћирилична транскрипција текста уцбеника, на основу које се може реконструисати српски језик који се у Османској империји 15. и 16. века изучавао и употребљавао равноправно са грчким, али и арапским и персијским језиком као језицима доминантне исламске цивилизације.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Османско царство, српски језик, уцбеник, алхамијадо књижевност, Махмуд I.

Извор који ћемо разматрати у овом раду био је предмет интересовања неколицине научника, који су га претежно описивали.¹ Наш допринос огледао би се у томе да научној јавности, а пре свега славистима, дамо транскрипцију српског текста и тиме пружимо што је могуће потпунију и прецизнију реконструкцију

---

¹ Турски научник Ахмет Цафероглу први је открио четворојезични уцбеник за учење језика и описао га у раду *Note sur un manuscrit en langue serbe de la bibliothèque d'Aya-Sofya*, *Revue Internationales des Études Balkaniques*, II (1936), I-II (3-4), 185-190. На исти рад позива се и писац приказа са иницијалом У. у тексту *Српски језик на султановом двору*, *Српски књижевни гласник*, Нова серија, LI, 1, 1. септембар 1937, 75-76. Највише пажње посветио му је немачки слависта Вернер Лефелт, аутор студије *Ein arabisch-persisch-griechisch-serbokroatisches Sprachlehrbuch in arabischer Schrift aus dem 15./16. Jahrhundert – Untersuchungen zur Graphematik* – Ruhr-Universität Bochum, *Veröffentlichungen des Seminars für Slavistik*, Bochum 1970, посебно истражујући начине фиксирања српског језика арапским словима, што је посебан научни изазов, при чему није дао његов целовит садржај.

српског језика, и то оног који је био у свакодневној употреби, на темељу овог рукописа као једног од његових најстаријих записа на арапском писму.²

Коришћење арапског писма за исписивање текстова на другим језицима било је честа појава у исламском свету. Такви текстови чине корпус тзв. алхамијадо књижевности. Познато је да су Мозараби, хришћанско становништво Шпаније које је прихватало арапски начин живота, обичаје и језик, користили арапско писмо приликом писања на латинском.³ У доба османске превласти на Балкану негована је књижевност на локалним језицима писана арапским писмом које је било писмо османског турског језика.⁴

У личној библиотеци султана Махмуда I који је владао у раздобљу између 1730. и 1754. године чувају се два рукописа необично значајна за историју српског језика и два аутентична споменика алхамијадо литературе. Реч је о уџбеницима написаним арапским писмом који садрже кратке реченичне фразе на четири језика – арапском, персијском, грчком и српском.⁵

Библиотека коју су вредним делима богатели и други државни великодостојници чува око 5000 рукописа. Ове рукописне књиге су се до 1969. године налазиле у Библиотеци џамије Аја Софија, коју је 1473. године основао знаменити султан Мехмед II Освајач, да би биле пресељене у Библиотеку џамије Сулејманија, где се и данас налазе. Уџбеници који су предмет нашег рада чувају се под бројевима 4749 и 4750. На жалост, нисмо били у могућности да радимо на оригиналима, већ на релативно добро урађеним дигиталним снимцима. Руководство Библиотеке Сулејманије нам није могло пружити никакве ближе податке о пореклу ових књига, осим оних који се налазе на корицама.

А на корицама су и код једног и код другог уџбеника дате белешке на арапском језику следеће садржине:

---

² До сада познати најстарији алхамијадо записи настали су крајем 17. века на тлу Босне. Видети, Derviš M. Korkut, *Makbûl-i âryf (Potur-Şahidija) Üsküfi Bosneviye*, Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, LIV, 1942, Sarajevo 1943, 371-408.

³ Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Sarajevo 1967, 492.

⁴ Dr Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo 1981.

⁵ На овај драгоцен извор за историју српског језика указали су ми пријатељи и велики поклоници српске културе – адвокат Сава Анђелковић и књижевник и издавач Владислав Бајац којима и овом приликом изражавам дубоку захвалност.

“Lûgat-1 Arabî ve Lûgat-1 Farsî ve Lûgat-1 Rûmî ve Lûgat-1 Serfî (Арапски, персијски, грчки и српски речник)“. Потом је на арапском језику написана следећа забелешка:

„Овај величанствени примерак завештао је наш највећи султан, син султана, султан Гази Махмуд Хан, и то као шеријатски вакуф за оне који ће га читати, проверавати, учити и испитивати. Нека му Творац вечном учини обилату срећу. Написа сиромах Ахмед Шејхзаде, надзорник вакуфа Меке и Медине. Нека им обојици Бог опрости.“ Сва је прилика да је Ахмед Шејхзаде исписао само ову вакуфску белешку, не и читав уџбеник.

Поред ове белешке на насловној страни уочавамо вакуфски печат султана Махмуда I и његов султански монограм (тугру), као и тугру султана Бајезита II који је владао између 1481. и 1512. године.⁶ Због тога немачки слависта Вернер Лефелт, који се једини темељно бавио овим извором, сматра да је управо 1512. година *terminus ante quem* за настанак оба рукописа.

Оба примерка су готово идентичне садржине са неким незнатним разликама у записивању. Ми ћемо приказати и транскрибовати рукопис под бројем 4750.

Уџбеници су кониципирани као збирке кратких реченица и фраза. Црном бојом дат је текст на арапском, црвеном на персијском, зеленом на грчком, а наранџастом на српском језику. Из тог разлога је на дигиталном снимку српски текст најмање видљив, што нам је причињавало извесне тешкоће у дешифровању. Полазни језик је очигледно био арапски, што се може закључити и на основу тога што су поједине фразе дословно превођене са тог језика.

Поставља се питање због чега су настајали овакви уџбеници и ко их је користио, а посебно је занимљиво због чега нема турског језика. Познато је да Турци Османлије све до 19. века нису имали високо мишљење о народном турском језику који није ни био у употреби у државним пословима и у уметничкој књижевности. Језик администрације био је османски турски, једна неприродна мешавина арапских, персијских и турских језичких елемената. Интелектуална елита је готово без изузетака познавала и друга два источна језика – арапски и

---

⁶ Werner Lehfeldt, *Ein arabisch-persisch-griechisch-serbokroatisches Sprachlehrbuch in arabischer Schrift aus dem 15./16. Jahrhundert – Untersuchungen zur Graphematik* – Ruhr-Universität Bochum, Veröffentlichungen des Seminars für Slavistik, Bochum 1970, 5.

персијски. Грчки и српски језик, нарочито у 15. и 16. веку, наметнули су се као језици двају народа моћне културе и историје, спретних и интелектуално супериорних појединаца који су налазили службу у османској државној управи. Утицај Грка и Срба започео је са Мехмедом II Освајачем и наставио се са Бајезитом II. Чињеница је да су Турци Османлије осећали поштовање према надмоћној култури освојених народа, да су неретко прихватили елементе њиховог законодавства и права. Османски султани су учили стране језике, међу којима су били арапски, персијски, грчки па и српски. Верује се да је султан Мехмед II Освајач, који је гајио разноврсна интересовања, знао и српски језик, баш као и султан Сулејман Величанствени. Филипус Лоницериус у *Турској хроници* објављеној 1578. године у Франкфурту наводи илирски као трећи језик у империји после турског и арапског.⁷ Д. Павловић у кратком приказу *Један прилог историји употребе српског језика на Порти* наводи да су се „Турци служили нашим језиком чак и у преговорима са немачким, односно аустријским владарима“ поткрепљујући тврдњу књигом штампаном 1562. године поводом састанка турских посланика са Фердинандом I Хабзбуршким.⁸ Цитирани турски историчар Ахмет Џафероглу наводи речи Пољака Стријковског који се обрео у Истанбулу 1574. године, да су Османлије певале по истанбулским крчмама на српском језику уз пратњу музичког инструмента кобуза.⁹

Оваква четворојезична збирка фраза за употребу језика у свакодневном говору била је уџбеник намењен школовању личности које су се спремале за највише државне положаје. Судаћи по визуелном изгледу, рукопису, прецизности у записивању језика неподесних за фиксирање арапским писмом, чињеница да се налазио у султановој библиотеци, неспоран је закључак да је био намењен највишим државним достојанственицима или принчевима.¹⁰ Димензије уџбеника су следеће: дужина 35,5 cm, ширина 20,5 cm. Дужина писаних редова је 10 cm. Свака страница садржи по четири реда преведена интерлинеарно, тј. укупно шеснаест редова. Рукопис под бројем 4750 броји 63 листа. Рукопис 4749 иза мање-више

---

⁷ Исто, 6.

⁸ Д. Павловић, *Један прилог историји употребе српског језика на Порти*, Прилози за књижевности, језик, историју и фолклор, XII, Београд 1932, 175.

⁹ А. Сафероглу, *нав. дело*, 188.

¹⁰ До истог закључка дошао је и Вернер Лефелт.

идентичног четворојезичног текста садржи делове који се односе на десет Аристотелових категорија, арапску синтаксу, логичке термине на грчком и арапском језику, грчки алфабет. У тим деловима српски језик није заступљен.

Уџбеник поред граматичког има изражен дидактички карактер. Конципиран је у виду сажетих питања и одговора који су служили за језичка вежбања. Представља, поред осталог, изванредан извор за историју методологије учења страних језика у Османском царству. Састављач уџбеника је уложио непобитан труд да запише српске речи онако како их је чуо и у том смислу његов запис се може сматрати релативно поузданим за реконструкцију изговора српских речи, синтаксе српског језика и основног лексичког фонда. То, међутим, није увек случај, јер има различитог фиксирања истих речи, на пример: тебе *ثبه*, теби, *ثابي*, из чега проистиче да арапски дуги вокали нису означавали нужно и дуге вокале у српском језику. По понекад буквалном и рогобатном превођењу арапских конструкција, закључујемо да писар није био познавалац српског језика. Немачки филолог Вернер Лефелт посебно се бавио истраживањем графема, с обзиром на то да је арапским писмом, које је изразито консонантско, записан текст на језику богатом вокалима. Он је дао и прецизну анализу начина записивања српских гласова. Будући да се поједине речи и фразе понављају, а нарочито ако се упореде рукописи 4749 и 4750, могуће је уочити недоследности у бележењу српских речи и гласова као и различита семантичка решења у преводу, што је карактеристично за текстове алхамијадо књижевности. Задивљујућа је сличност ондашњег српског језика са овим којим данас говоримо, што ћемо поткрепити ћириличном транскрипцијом текста.¹¹

Савремени историчари називају Османску империју другим Римом, наглашавајући тиме њен територијални опсег, као и њену мултиетничку, мултијезичку и мултирелигијску композицију. Овај четворојезични уџбеник има непроцењиву културну, историјску и научну вредност. Преко њега је могуће доживети аутентични говорни српски језик из 15/16. века, који је ретко продирао у

---

¹¹ У транскрипцији смо се држали принципа што вернијег и једноставнијег преношења арапског записа, с тим што смо вршили нужне правописне и интерпункцијске интервенције ради лакшег разумевања текста.

српску средњовековну књижевност.¹² Осим тога, српски део уџбеника не садржи ни један турцизам, осим речи *дућан*, што говори у прилог његовој древности. У том смислу добро је упоредити га са сличним делом са босанског тла из 17. века у коме је већ заступљен дебео слој турцизама.¹³

Верујемо да је за истраживаче историје српског језика, историчаре и историчаре културе овај извор од непроцењивог значаја. На основу њега је могуће сагледати свакодневни живот, исхрану, пољопривредне културе, начине опхођења и етичке норме онога доба, вокабулар, свакодневни говор који је ретко када бивао заступљен у српским средњовековним списима.

Коначно, уџбеник је чврсто сведочанство често изрицаних тврдњи о огромном значају српског језика, као језика дипломатије у једном раздобљу историје Османске империје.

2а

Са имењом Божијем поклањајем милостив
Слава Богу Господу светом
И благословљаније на Пророка јего
Мухамеда и чељати јего чистих все.

2б

Рече творач овај книга:
„Речна у работану такој која се отвараним
Језичи почеником разумеј оној ти
И работај ш ним и саблудај тој, бит ћеш разборит ш ним“.

3а

Ако воља Господ вишни. Дођи, што говориш?
Говорим тебе нешто. Кој нешто говориш мене?
Говорим тебе нешто да се радујеш. Немој говорит мене

---

¹² Александар Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд 2006, 62.

¹³ D. M. Korkut, *нав. дело*.

нешто, јер ја не иштем да говориш мене.

36

Или гледаш мене? Које нешто рече тебе?

Они не рече мене нешто. Ај

рече тебе речи дуге.

Јеси чу што је рекал мене? Ај чу сам.

4а

Што је рекал тебе? Али не иштем

да чују оној од уста твоја.

Колико ми досађујеш! Кто ти досађује?

Ти ми досађујеш! Остави ме! Пусти

4б

на работа твоја. Не држи ме кот себе¹⁴

јере ја на спешам могу¹⁵. Што

ли је спеша? Послал мене отач ми. Где послал тебе?

Отач ми је послал мене на тирг, рече:

5а

„Спешај и не кримај на пут.“ Учини се

време теско/таско/таску на главу

и на очи да не крисам. Јеси ли видел данас

онога? Ај, видел га сам. Где га си видел? На тирг.

5б

Ту на дућана платно продавчем што је

чинил ондај бил је купио платно

---

¹⁴ Овде је писар очито чуо једначење сугласника по звучности, те је записао „кот себе“

¹⁵ Уместо „многа“ *مواغنا* написано је „могну“ *مواغنا*.

опрано или неопрано танко
или дебело? Не, него танко. Што чини оној?

6а

Прави оној кошулу. Што кроји оној и шије онако?
Шије оној они. Како је он у работа своја?
Он је мајстор брзине. Не знам је ли он мајстор.
Ај, он је брз у работа своја. Од кудај си дошла?

6б

Дошал сам од [...]. Јеси ли научил ти
данас нешто? Ај, научих се. Читај
свој на уста. Истина убриза си.
Јеси ли писал ти данас? Писал сим

7а

читаније. Дођи, дођи да учиш на тебе.
Узми, упиши на мене, упиши де лепо, учини
писаније и разбрај слова
и уравни врсте и не укриви и не погреш.

7б

Ја не грешим у оној. Управи каламар ти.
Направих и каламар ми направлен, рече творач.
Када ми пишемо к тебе книгу
направљамо са сузама, како подој тере ако знала

8а

книга што је у сиреч наша падала би
и плакала, али она не зна, одржа¹⁶ перо

---

¹⁶ У тексту је писар испустио слово „ж“, што је јасно на основу арапског текста.

држанијем праваму. Одржах перо своје, уломи се.
Кто уломи оној? Оно уломи оној.

86

Камо ти перјанича, а брате мој? И загуби се.
Где загуби? Беше у вреку?
Тад се украде и не знам кто је украде.
Устани тере ишти ју и испроси ју од дечака.

9а

А, брате мој, а душа мој, зашто крисмати данас?
Беше мене работа. Која работа беше
тебе? Бех слугал статјанија.
Јеси ли јел данас? Ништа

96

нисим јел јоште. Пођи тере јесди
И дођи брзо. Ево,
истина дођох к тебе. Не играј се
у путу! Нећу се играт, ај!

10а

Ти момак играч, не стојиш.
Играш се, скројаш/скрујаш своја дни, брзо покојат ћеш
на покор. Близу дођи к мене. Ја близу сам
кон тебе. Седи ондај

106

кон мене. Ево седим, не благословљај
на нас. Ја истина благослови сим од себе.
Чији је ови каламар?

У тога је, од сусед је наша. За колико

11а

купил си? Купил сим оној
за пол дукат. Која нешто жваш¹⁷?
Жвам тамњана бела или црна.
Дођи, да говоримо арапски, јере учил

11б

истина, обиставил нас од глаголаније хварезмиски
тере истина заборавил сим арапски и парсиски
и востахсмо на курдски
и на турски бризо да учимо.

12а

Оној са помаганијем бо (бога?)¹⁸ вишнаго. Немој не умети
а, старче, ја неузнанник и не сим ја
неузнанник, ај, ниси момак
неузнанник луд, не знаш да бришеш

12б

нос свој. Излази од мене, а проклета!
А најхоће серданије божје, а злајши
од сатана зла. Отиди у огња
и у муку, јере ти ниси од прилчине моје.

13а

Јере, истина, рекли су премудри – згој пса својега
да те уједе, а ти како скорпија.

---

¹⁷ У значењу „жваћеш“.

¹⁸ Омашка у писању.

А, господар мој, не бојиш ли се од Бога?
Не срамујеш ли се од људја? Не

136

бљудиш ли сол и хлеб овој ли
плаканје служба правачна.
Говориш како овој реч
међу људја, не чини овој

14а

и покај се к Богу и испроси сагрешенија,
јере он је пришал покајанију простител. Што ти је?
Не говориш нас? И истина јест ти
чист језик, а данас учил неси нич.

146

Од где си дошил? Дошил сим од Бухару.
Од града или од жупа? Паче од
среда граду од коју ا بكنى од ا بكنى
оној улидсу оној. Кида дође

15а

у [...]. Што ти је име? Име моје
Хасан. Што ти масторија? Масторија моја читаније.
Лепа мастроија, поможи ти Бог на службу јего.
Јеђ/јег, пиј, носи, обучи скуднар, извади

156

скуднија, чекај, гледај, пиши,
излази, улази, ухвати, изсуши
халину, излази на кућу, слази,

ходај, чита¹⁹, мучи, чуј

16а

.....²⁰ отвори врата,
помети кућу, напуни кладенича,
затвори врата, купи месо,
продај хлеба, донеси лој, научи,

16б

угреј ју са огњем на мој диханије,
узјахај. Камо ти стрич? И камо ти отач?
И камо ти сестра мала и камо ти
девојка велика и камо ти дед?

17а

Вси пођоше на жупу за триганије.
Ако је воља Господара истинаго да им буде
добитак и да врати њих у благословенија и радостанија.
Устани, ускориј се скораније со раздазаније.(?)

17б

Чему не шијеш? Не нахоћу скуднијара,
тере где је он? Он работа
у виноград. За колико си купи
овој чудно? Купи га сим третјем

18а

дукату, овој је чудно јевтино.
Продај мене за пол дукат. Продах

---

¹⁹ Читај, али је омашком написано чита.

²⁰ Изостављен превод إغرس الغرس. У примерку 4749 у преводу стоји „усади сладичу“.

тебе, истина доби они добитак велик
велик и изгуби они изгубитја.²¹

18б

Јављено да ти украси Бог добитак.
Како је тирг кон вас?
Кон нас. Чије ови кљусе?
Овој кљусе моје, устани, оседлај га.

19а

Оседлај коња својега да излазимо на
врата градска. Ја се бојим од паданија,
јере ја ојахах један дан, тере се серди(?) и падох
од њу. Што учини ти книгу моју? Заложих ју.

19б

Дрижи права, силу ми чиниш,
јере ништа зла од силу.
И свет стоји са хулом, а не стоји
са силом. Дај ми што ти у руку.

20а

Немам у руку ништа. Кто је поклонио?
Овој нешто поклоњали.
Они поклони мене тој и поклоних
тебе да атпочита Бог, а рунја (?).

20б

Донеси вода да умијем руку.

---

²¹ Чест је случај да се арапски апсолутни масдар преводи дословно на српски, као што је овде случај, будући да се код апсолутног масдара јавља глаголска именица у облику неодређеног акузатива уз исти финитни глагол, а што није особина српског језика.

Подај ми личник, донеси близу к нас
тарпезу и постави ондај хлеба
и сола и јестива и горушичу

21а

рдиква. А пријател је мој, јеђ/јег
са десном руком и немој јести са левом руком.
Донеси близу к нас свећу. Није ондај
лој и не станило, постави ондај

21б

лоја и усучи станило и упали
свећу, јере ноћ се утмини на нас.
Требамо ми сумпор. Где си
ти? Би сам у седалишту оногај.

22а

Јеси ли чу ти ондај нешто?
Ај, чуј сим ондај речи. Оној је
чловек разборит богострашник, постник
и овај је чловек много машанник и

22б

и постник. Постиш ли ти? Ја
постим, узорих данас постник.
Напој мене водах, јере сим жедан.
Пиј воду, јере је сладка студена.

23а

Пих дори се наситих, веће не требају мене
вода. Дај ми јестиво, јере сим гладан.

Огладнија сим. Ја данас, сим сит не
иштем ништа од овај

23б

водах. Што работаш с њом? Хоћу да се умију.
Кто иде с нами на кладенач?
Ми идемо. Што је ономој, тере не иде с нами?
Може да има нешто. Јесте ли напојли

24а

земља на кој напојасмо и почесмо
на оранија и сејаније јесенну? Што је мене? Видим те
бледа. Бех болан. И што
ти је беше болест? Беше ми болела глава

24б

и затим грознича, сада се учиних боље.
Дођи, да пишем тебе.
Може да ти поможе ако воља Господ Вишни.
Где би ти јутро? Би сим кон

25а

оногај платнара тере поспешах. Је ли
сврши ти хотнија? Не сврши га јоште.
А што рече тебе? Рече не свршам ти хотнија
до десет дни. Тере ми испроси рок. Подах рок.

25б

Врати ме они од пута
и рече мене: „Очисти сирче јере ти се хотнија
сврши кон мене и заповеданије твој

на главу и на очи и не оглушам се

26а

у поспешанију мој“. Немој крисма од
свршенија хотнија мој. Покој ме од овој.
Наслони си хирб на зид, падни је
на преничју легни, спи јере ти

26б

задремаш. Је ли кликал петал?
Ај, кликал је, а пуче зора
и клика на талашиманн²². Што ти је? Не гледаш
к мене како да ме ниси видел никда? Ај,

27а

гледам к тебе, јере нисим видел тебе
неколико дни. Колико се виртиш кон нас?
Седи часом. Што велиш?
Што велите ви обадва? Не говори, рекох.

27б

Говорач ја. Не говорим, чувај
и немој бити заборавањач. Ја свадам те
и прими сваданије јер ми си пријател
и ја те љубим од среде серча.

28а

Бој се од Бога и буди страшник богобојник
чист љубник верником милостив
на њих и не наслањај се на ови свет

---

²² Ар. мујезин.

јере је премеител духва

28б

јере верник а зеница оку мојему. Где си ти?
Тере истина одужи се, би сим у селу
за некоју работу која се јави мене. Јеси ли
исправи њу? Ај, са славом божјем бисмо

29а

[...] са разлучајем ти јере си ти
велики наш, а ми смо роби твој примитнички
заповед твој и благодари Бог на нас
са дуганијем твојем и здравијем твојем тере славимо

29б

Бога, настој ка порабленију божјему
и порабленију родитељам ти. Саблудај, дилжи их
сними њих крила смерна,
јаско су живи и ако буде један од њих

30а

жив, саблудај дилжија његову и буди њих ради
јаско раб куплен и ако
будут мртви не забрављај за њих
са молитвам у часових и

30б

по вако служаније господње и реци/речи: „Господи
помилуј их. Како су хранили мене
мала.“ И не забрављај гроб њих
у часових благословљена

31a

јако петик²³ и велики дни задушније
на име њих и чини добро како је добро учил Бог
тебе и саблудај дилжија роду
јере су помен родитељама твојем и чувај се

31б

не заборављај дилжија мајстору јере он
оживи тебе по скончаније јере
не узнесе гробље од самерт
и он је они који тебе преобуки

32a

ر يزى نه [...] лепост њој
и ر يزى која стоји лепост њој и оставиш је
иманије не [...] чувај се и дилжија
у времену живота његова и повећах

32б

по скончаније његова и саблудај дилжија последња јего
јере си роб њих. Истина и добро чини
работу кријом и слободно
да се умножи множење на тебе.

33a

И да се удобри век твој и саблудај воду
образу својему са срамом и не говори
где не требаје и не умножи смејаније
јере множеству смејанију отима

---

²³ Петак.

33б

храброст мужу на вас.

Како не чух ја благословленија твоја

бисте таштанни. Не заборављај

благословленије, јере је тора пророска пређе нас.

34а

Они/онај²⁴ тере зашто не благослови нас?

Не дугај (?) се њему, а сусед мој.

Седи сада и немој стојат.

Истина, седох, право седи.

34б

И дај реч од шта си виде и чу

и не буди скуп, јере скуп човек далекој

од рај и близу је ка огњу.

Која си нешто јел? Данас нисам јел

35а

ништа, такој. Истина, је си, не лажи.

Нисим да лажу. Такој ниси момак

лажач, не псуј мене.

Нисим да псују тебе која си нешто

35б

јел данас. Јел сим јуху

и хлеба и мяса пратила . Тере је ли

остало од онај јуху такој?

---

²⁴ Овде нису видљиви знаци за вокализацију.

Остало оној. Дођи, једи с нама

36а

Умножи Бог тебе, ти си брат много добар
и штедро те ни много чиниш много добро.
Где си ти? Не видим те. Би сим
индех. Где си ти? Биа сим²⁵

36б

у село оној. Кида си излаза?
Излаза сим јучер јахајући или пеш.
Не паче јахајући постали.
Који је глас у село онај нисам чу

37а

Тамо гласа истом здравије.
Седи с нама часом. Истина имам
работу. Што ти работа? Хоћу да
напојам лозу. Помози ти Бог

37б

на добро. Што је овај спеша? Спеша моја
ка чирква? Спешај да стигнеш
сабор. Јеси ли клања? Ај,
латим поваљније, учини те Бог

38а

настојника у служба његова. Прими Бог
добру молитву твоју. Не дрижи себе од нас,

---

²⁵ Аналогно претходном реду, требало би да стоји „би сим“.

јере ми љубимо те љубостем великом и када би ти разумеш
од нас устескно је на нас земља.

38б

И омаља се трпљење наше са разложнијем и не згада се нам
трпљеније, рече творач. Истина
разлучаније од самерт поусилно је
и на спаданије душа мој од далекот

39а

твој поласно је. Истина, састаније је
од живота белег и разлучаније
посастаније самерт усилна.
Прав рече, тако ми Бога, правданије у руку твој

39б

подај мене даску твоју. Што работаш с њим?
Поју од њи једну главу или две главе
и научи ју сину својему.
Лепо говориш. Учи сина својега да се

40а

увисочил место јего и да буде знанњани
људима и да се увеличи у очи њих.
Који нешто чита данас? Чита²⁶

40б

седам од Куран. Истина направиш
работу људнам. Наусти Куран
вса и не одиржи те работа

---

²⁶ На овој страни недостаје превод трећег реда на српски језик.

свети и не сабирај што нећеш јести

41a

и сведуј себе и самисли овој глаголаније.
Лепо је што говориш. Сатвори ни Бог од
славних нададња његова
и разбуди ни од сна оглушних

41б

и заклони ни од зла нашега
са милост твоју. Овај је муж чтатник
книгу Богу вишнаго. Што учини
книгу моју? Вратих ју к тебе. Не видех ју.²⁷

42a

Где ју си остави? У дућан.
Дођи да чатамо. Седи
кон мене умести мене. Истина устајем.
Тебе ја љубим те и љубим седалиште²⁸ твоје.

42б

Кто ни љуби љубимо га и тко нам зло твори
ми му зло творимо га, и кто ни хули хулимо га.
Обрати образ свој к мене ова сам.
Обрати образ свој к тебе. Покажи ми

43a

Покажи ми што ти у рукав. Нејима у рукав
ништа. Подај ми книга своја да угледам.

---

²⁷ Писар свуда самогласник у пише و^۱ мада је у овом случају био недоследан и употребио само و.

²⁸ Ово је један од најдрастичнијих примера дословног превођења са арапског језика. Реч *مجالسة* која има значење „седење у друштву са неким“ преведена је речју „седалиште“.

Ондај книга твоја је прелејпа и побоља
од книгу моју. Што ти је лепо писаније.

43б

Не глуми се са мнош. Не глумим се
тобом. Не смеј се, а брат мој.
Не смеју се такој ти смејеш
и ти си момак много смејач.

44а

Истина, много смејанија умирује сирче
и изгуби се страшња мужу.
Не плачи, а они, не плачи.
Ај, ти плачеш, удри ме они.

44б

Не ударај га, а они! Не ударам га.
Када те удари један, кажи ми. Брзо да ти кажу.
Ако је воља господња почни на работу.
Ево сим поче на работу.

45а

Како је лепо покојаније на работу.
Не буди праздан. Како се ујутри
ујутри од Бога, са добром удобри
Бог јутро ти и вазда учини слободаније твоје.

45б

Како остави ноћ, оставих ју
у спасеније. Како ти прође ноћ?
Прође у здравије. Како ти прође дан?

Прође у спасеније. Како си

46а

ти у боље време како
живујеш? Живују у блудству божју
и сад кто ће бити тескно сирч (?)²⁹ кон вас?
А ви сте бољи људам. Како

46б

ти отач? Отач ми читав. Како су братја?
Вса спасена. Како би
по мене? Бех од Бога са добром.
Што си чини? Једох и покојах се.

47а

И спах. Неје ништа лепше од јести
и покој. А данас ти работа изработана.
И хлеб ти измесен. Што ти не говориш нас?
Ја сам на спешу велику. Постој

47б

кон нас да гледамо на образ твој. Не имам
слободаније и не могу. Да кида ћеш
бити слободан? Јутра ако воља Господ вишни.
Подај ми ти нож. Нож ми штарб³⁰

48а

Наоштри га. Не, нахоћу ножара. Донеси
да га наоштрим. Узми и не изгуби га.

---

²⁹ تسقنو سرچ ا

³⁰ У примерку 4749 стоји „туп“.

Ја не изгубљам га. Узела си перо.
Нисим узела јоште, зашто неје кон мене

48б

нож. Што си учинија ножа својега?
Оставих га, заборавих га. Испроси перорезча
од дечко. Испросих у њих
и не дадоше ми. Упиши на мене дугу песну.

49а

Или упиши са писанијем твојим и не грешај.
А суседе, окрадит ће се дан и одужи се
ноћ. Како се ократиће се дни, облачи се
небо. Одажди небо.

49б

И небо је даждно, а они
дажди ли небо? Ај
седи један час да стане.
Изуши ли се кал од ови

50а

дажд. Ај изуши се кал. Лагажно
у ходаније и не брзај. Како је леп дан?
Ај, данас је дан
леп. Је ли кон тебе вода

50б

мраз? Ај, кон нас је вода снежовна и лубениче
добре. Данашни је дан студен, зли је
од јучер. Тере требају за зиму

кожух дебел и скуднија нова.

51a

Упали огња са дарвам сухам,
јере је оган док је зимско.
Огреј се или оснеже небо.
Не него преста. Где си ти јучер?

51b

Би сам у гост кон суседа нашего.
Кто ви је сусед? Сусед ни они. Јеси ли
уза мене ради? Не јере су много
гости. Од куда си дошах?

52a

А паче, дођох од тирг. Јеси ли
ми вида брата? Ај, вида сим га. Купла је
крушка и гроздја и јабука
и шипка. Куда идеш од кога тако?

52b

Одходиш ли у петик? Ај, кида ће
бити петик? Други дан.
Кида хоћеш да пођеш у
петик, кажи ми. Ај хоћеш ли

53a

поћи са мноу³¹ к вирту
да једеш лубениче и смоквех

---

³¹ У рукопису 4749 је изостављено „у“.

беле? Ај, гости ме данас
да те гостим јутра. Неје

53б

кот мене ништа ни новач и ни
злато. Да како тако гостит?
Што си учини товара? Спанђах хи
у један час које паде мене. Која

54а

тај работа која паде
тебе право? Купих чакло
за прозорје комин/кумин³² и дирва
за пећ и сумпор и светник

54б

и метлу и пуст
и не оста у моја рука ништа и не
лажу. А роб, дођи да пођемо
на реку, почекај часом

55а

да узмам факел/факал³³ и неколико
од воћа. Што лепо говориш.
Спешај и не крирмај оваса. Враћам
к тебе брзо, а јунач. Јеси ли

55б

научи неколико од Курану?

---

³² ايقو امين

³³ فاكل

Научих Куран и наустих јего.
До куда идеш? Да што ти је
тере не јеш, јере ја не на хоћу ништа.

56а

А јестиво је кон нађниха. Зашто
си кризма? Бих у виноград.
Што си чинил у виноград?
Носиа сим воће за гостија.

56б

Како ти је виноград? Виноград ни је пун
Има много воћа³⁴, умножи Бог за вас
добро и благословленије. Где ти је одаше
отач? Не знам. Устани, ишти га.

57а

Где да га ишту? У тирг. Истина,
исках га, не нађох га. Где
ти је брат? Он је у виноград. Далеко ли је
од овдај? Није

57б

далеко. Испровлаш ли му пута
њему? Ај, устани и поможи ми к њему.
Што чиниш кон њега? Јави се мене кон њега
работа. Одходим ка учитела.

58а

Што учиш код³⁵ њега? Учим глаголању

---

³⁴ У тексту стоји „доћа“.

и разлог и книжиче и
песне. Почни ми дугу песну.
Коју дугу песну да почнију за тебе? Почни ми

586

што је ласно на тебе. Мало је што сим наусти.
Не лажи. Како ти је лепо говореније
и како ти је добро читаније и како ти је чудно
зговореније и како ти је чист глас

59a

и како ти је лепо бљуданије. Камо ти
каламар? Оставих ондај.
Је ли у њега мастило добро? Ај.
Донеси ми га. Узми и не просипљај мастило.

596

Постави га, дигни ови каламар и
ду чују тебе? Не зло говори. Зар никому и не зазију
и не псуј га и не псуј добитак
и не ударај глав њих и не гледај

60a³⁶

на жена мужка и сјени³⁷ гледанија
и буди читуван и кротак у расрданију
и слави Господа и благодари га и не тужи се

---

³⁵ У тексту је јасно написано „код“, за разлику од уобичајеног „кон“ у истом значењу.

³⁶ На овом листу нема српског текста. Редове који недостају реконструисали смо на основу примерка бр. 4749.

³⁷ سینی

60б

од времена и буди милостив на сирака
и на сиромаха и на сирота
и на туђинча и када се узуваш на
јестиво једно човеку прими и не

61а

сили се, умоли се Господу кида
видиш месеца нова и кида грми муња
и кида ветри ветир велик
и кида буде свако безаконије са сирча ми

61б

чиста ми од брига светија. И настој
на поклањаније и улепи читаније
и преклоненије и паданије, јер је рекал
Пророк, на њега благословен је образ,

62а

вере ваш је поклањаније, тере немојте га огрубити и не
остављај сабор јере је сабор
тора пророкска. И рече Пророк,
на њега благословалање, остављанник сабору.³⁸

62б

Проклет је у Палау и у Ингилију и у Псалтиру
И у Фуркану³⁹ и не закрисмуј
поклананије од времена и настој
на умиваније и ишти помоћ од Бога

---

³⁸ У верзији 4749 стоји „збору“.

³⁹ Други назив за Куран.

63а

у сваки час и у свака работа.

И не оглушај⁴⁰ се што не умеш и буди

учител научител или слушанник

знанником љубник њим и не буди

63б

индах овој, разумеј оној јере су

јако дирва и великост на знанником

на незнанником јако великост месецу

на звездах.

---

⁴⁰ У верзији 4749 стоји „не учини“.

RESUMÉ

In the Library of Süleymaniye Mosque in Istanbul there is one very important source of Serbian spoken language of XV/XVI century. It is a manuscript of a text book based on simple phrases and sentences written in Arabic, Persian, Greek and Serbian using only Arabic letters. The text book belonged to the private library of Mahmut I (1730-1754).

The book was probably used for education of sultans' sons or other high ranked officials in the Ottoman Empire. The initial language was Arabic and the phrases were simply translated into the other three languages.

This is the oldest known source of Serbian written in Arabic script so far. As it consists of phrases of the spoken language it is particularly valuable since the spoken language was rarely used in the Serbian medieval literature.

This paper brings the Cyrillic transcription of the whole text in Serbian written in Arabic script with necessary comments.